

Вељко БРБОРИЋ
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

О РАСТАВЉАЊУ РЕЧИ НА КРАЈУ РЕДА*

У раду се говори о растављању речи на крају реда. Наиме, сви наши правописи и правописни приручници доносе правила о растављању речи на крају реда као засебну правописну област. Увек је овај део кратак и, можемо рећи, прилично јасан. Ипак, ова област изазива доста нејасноћа и грешке су честе. Доносимо и резултате студентског знања из ове области, али и ставове професора о ученичком знању и о правописним решењима.

Кључне речи: српски језик, правопис српског језика, растављање речи на крају реда.

1. Увод

При писању се често догађа да се реч на крају реда не може написати у реду у којем је започета, те се реч прекида, и тада преостали део речи преносимо у нови ред. Правописи обично говоре о преношењу речи на крају реда или о растављању (подели) речи на крају реда. Иако је ово прилично једноставан правописни поступак, често се догађа да он изазива недоумице и да се праве честе, понекад и елементарне грешке. Објашњења у правописним приручницима су прилично јасна, сви приручници о овоме говоре и ова правописна област се учи врло рано у основној школи. Често се дешава да се избегава растављање речи на крају реда и то се не може сматрати дозвољеним правописним поступком.¹

* Рад је претходно објављен у *Путевима речи*, зборнику радова у част Даринки Гортан Премк (ур. Рајна Драгићевић), Београд: Филолошки факултет, 2017, 629–638.

¹ Тако се дешава да у рукописном тексту сусрећемо смањена или искривљена слова (нагоре или надоле), с јасним циљем да реч стане у ред у којем је започета. У рачунарском тесту се „задају” маргине и онда се избегава растављање речи на крају реда. Ови поступци нису дозвољени.

2. Растављање речи у правописима

Сви наши правописи и правописни приручници доносе као засебан одељак објашњење са правилима о растављању речи на крају реда. Тако је и у нашим најстаријим правописним приручницима с краја деветнаестог и почетка двадесетог века. У *Српском правопису за школску употребу* Стеве Чутурила (1884) налазимо објашњење: „Када у писању морамо растављати ријеч, ваља да се управљамо по њезинијем слоговима, н. пр. *пре-ти-са-ти*, стављајући међу слоге везицу (-) као знак растављања” (Чутурило 1884: 7) и наводи четири основна правила за растављање речи на крају реда. У *Српском правопису за средње школе* Милана Петровића из 1914. године имамо посебан одељак с насловом **Како преносимо реч из једног реда у други ред** (Петровић 1914: 37–39) с објашњењима у седам тачака.²

Правопис српскохрватског књижевног језика Александра Белића као петнаесто поглавље наводи **Поделу речи на слоге** (Белић 1923: 93–96), али се у овом одељку не говори о подели речи на слоге, већ о подели речи на крају реда. Наиме, већ у првој реченици овог одељка сусрећемо објашњење: „Обично је правило да при преношењу делова речи у потоњи ред ваља пазити. Да се не пренеси само један самогласник или само један сугласник; дакле, не треба делити *пото-к*, нити *купова-о*, већ *по-ток*, *купо-вао*” (Белић 1923: 93).

Најмеродавнији приручник друге половине двадесетог века *Правопис српскохрватскога књижевног језика* из 1960. године, доноси поглавље **Растављање речи на крају реда** (Правопис 1960: 130–131). Објашњења су дата у пет тачака, с неколико подтачака и одговарајућим примерима. *Правопис српскога језика* Матице српске из 1993. године ово поглавље насловљава као **Подела речи на крају реда** (Правопис 1993: 303–311). Овде се о подели речи на крају реда говори на девет страна и налазимо детаљно објашњење ове правописне области: „У нашој новијој правописној норми настојало се да подела речи на крају реда буде сагласна или блиска стварној рашчлањености речи у језичком осећању. Та стварна рашчлањеност има двојаке основе: смисаону (пре свега границе саставнице у сложеницама) и гласовну (поделу речи на планиране изговорне слоге)” (Правопис 1993: 303). Слично је и у најновијем издању *Правописа српскога језика* (2010), где се о овој области говори на мањем броју страна, уз изостављање непотребних табела са сугласничким групама и неких понављања и сувишних објашњења (Правопис 2010: 152–154).

И у најновијим правописним приручницима за ову лекцију нашло се одговарајуће место **Растављање (подела) речи на крају реда** (Де-

² По Наставном плану и програму растављање речи на крају реда учи се, као засебна лекција, у шестом разреду основне школе. Истина, учитељи и раније за ово обучавају најмлађе ученике.

шић 2015: 151–160) и **Преношење дела речи у нови ред** (Симић 2016: 118–120).

Сва правила растављања речи на крају реда могла би се свести на неколико реченица (правила) и чини се да није проблем усвојити (знати) ова правила. Ипак, свакодневно смо сведоци да се овде често греша. Неке грешке су из незнања, а неке из нехата. Тако је општи утисак да ову област не познајемо добро и да се греша и у школи и изван школе.

Ако бисмо укратко парафразирали правописна правила о подели речи на крају реда, мислимо да бисмо их могли навести у неколико тачака: 1. не преноси се у нови ред једно слово, јер може стати уместо цртице; 2. растављени делови речи који су или у горњем или у доњем реду морају имати најмање један слог и то искључује растављање једносложних речи; 3. ако се раставља полусложеница на месту где је цртица, онда се цртица пише и на почетку доњег реда; 4. не раздвајају се латинична двојна слова (*lj, nj, dž*); 5. када се нађе сугласник између два вокала, он се преноси у наредни ред. Остало су више препоруке које се тичу сугласничких група, уз навођење сугласничких група које не треба делити, како би биле у складу с уобичајеним распоредом гласова у српском језику. Ипак, објашњења око сугласничких група изазивају највеће нејасноће и овде су грешке најчешће. Наводимо и објашњење о сугласничким групама у актуелном правопису: „Ако се на крају реда дели сугласничка група, крај првог дела треба да одговара могућем (‘ природном ’) крају а почетак пренесеног дела могућем почетку речи, односно – састави сугласничких група и краја и почетка растављених делова морају бити у складу с уобичајеним распоредом гласова у српском језику” (Правопис 2010: 152).

3. Студентско знање о растављању речи на крају реда

На одабраном узорку покушали смо проверити теоријско (214 студената) и практично знање (230 студената) када је у питању растављање речи на крају реда.³ Прво смо студентима поставили три теоријска питања и тражили тачне одговоре заокруживањем неког од понуђених одговора. Понуђени одговор на свако питање био је: а) **да**; б) **не**; в) **и да и не**. После тога смо тражили да поделе две речи као да се налазе на крају реда (*градски* и *чуо*).

³ Истраживање је обављено у јануару 2016. године са студентима Филолошког факултета у Београду. Већину чине студенти прве године студијске групе Српски језик и књижевност, њих 120, а други део су студенти који студирају неке друге студијске групе Филолошког факултета (110 студената). Наиме, у зимском семестру студенти слушају једносеместрални курс Правопис српског језика (прва година студија). Студијској групи Српски језик и књижевност то је обавезан предмет, док је на другим студијским групама то изборни предмет и могу га бирати студенти различитих година студија.

Прво питање је гласило: *Можемо ли у прелому речи на крају реда диграфе (двојна слова за један глас) раздвајати?* С обзиром на то да је ово елементарно питање, не изненађује велики број тачних одговора. Наиме, 203 (95%) од 214 студената на ово питање је тачно одговорило, док је 11 студента (5%) при одговору на ово питање направило грешку, што се може видети у Табели 1.⁴

Можемо ли у прелому речи на крају реда диграфе (двојна слова за један глас) раздвајати?				
а) да	б) не	в) и да и не	БО	УО
5	203	4	2	214
2%	95%	2%	1%	100%

Табела 1.

На друго питање (*Можемо ли при прелому речи на крају реда почетни самогласник оставити сам*) мање од половине испитаних студената дало је тачан одговор (49%), 105 од 214 студената. Ово је заиста лош и неочекиван резултат. Више од половине студената (51%) овде је направило грешку заокружујући неки од нетачних одговора или није одговорило на ово питање. Резултати одговора на ово питање дати су у Табели 2.

Можемо ли при прелому речи на крају реда почетни самогласник оставити сам?				
а) да	б) не	в) и да и не	БО	УО
105	88	18	3	214
49%	41%	8%	1%	100%

Табела 2.

Треће, теоријско питање, гласило је *Ако се сугласник налази између два самогласника, он се преноси у следећи ред*. Овде је 82% студената заокружило тачан одговор, док их је 18% направило грешку. Без обзира на то што је већина тачно одговорила, мислимо да проценат оних који су погрешили није мали. Прецизне резултате дајемо у Табели 3. Мора се имати на уму да су сви студенти који су учествовали у анкети студенти Филолошког факултета и да се од њих очекује одлично познавање елементарних правописних знања.

⁴ Скраћенице које користимо у табелама су: БО = без одговора и УО = укупно одговора.

Ако се сугласник налази између два самогласника, он се преноси у следећи ред:				
а) да	б) не	в) и да и не	БО	УО
175	16	21	2	214
82%	7%	10%	1%	100%

Табела 3.

Ако се погледају три теоријска питања о растављању речи на крају реда, можемо закључити да су студенти имали 75% тачних одговора и то није добар резултат. Питања су била и јасна и једноставна и проценат тачних одговора морао је бити знатно већи.

Увид у практично знање проверили смо на узорку од 230 студената и они су имали задатак да раставе, као да су на крају реда, две речи – *градски* и *чуо*. Реч *градски* добро су раздвојила 202 студента (88%), док је њих 23 (10%) овде направило грешку и реч поделило на правописно недопустив начин, уз петоро студената (2%) који нису одговорили на ово питање (Табела 4).

Раставите (као да су на крају реда) реч <i>градски</i> , (препишите реч и ставите цртицу):			
гра-дски	град-ски	БО	УО
23	202	5	230
10%	88%	2%	100%

Табела 4.

Неупоредиво лошија ситуација је била при дељењу речи *чуо*. Иако су правописна правила овде јасна, више од трећине студената овде је направило грешку и није решило овај задатак. Наиме, реч *чуо* се не може раставити на крају реда, али то 35% студената није знало. Од 230 студената њих 52 (23%) је ову реч раставило тако што је слово *о* пренело у доњи ред, 8 студената (3%) је у горњем реду оставило само слово *ч*, док 21 (9%) студент на ово питање није одговорио (Табела 5).

Раставите (као да су на крају реда) реч <i>чуо</i> , (препишите реч и ставите цртицу):				
чуо	чу-о	ч-уо	БО	УО
149	52	8	21	230
65%	23%	3%	9%	100%

Табела 5.

Ако погледамо студентско знање код ове две речи (*градски* и *чуо*), видимо да је проценат тачних одговора 76% и то не можемо сматрати добрим резултатом, посебно ако се зна да је код речи *чуо*, која се не може растављати, проценат нетачних одговора био већи од трећине (35%). На меће се јасан закључак да сваки четврти студент нема основна теоријска знања о растављању речи на крају реда и да их исто толико није знало раставити две задане речи.

4. Став наставника о ученичком знању

Како бисмо имали бољи увид у ученико знање ове правописне области, покушали смо сазнати какав је став професора српског језика о знању ученика. Тако смо путем анкете наставницима поставили питање *Како је знање ученика о растављању речи на крају реда и којом оценом се може оценити*. Понуђени одговори су били: а) одлично, б) врло добро, в) добро, г) довољно и д) недовољно. Наставници су на анкету одговарали заокруживањем слова испред једног одговора. У анкети је учествовало 78 професора.⁵

Резултати које смо добили недвосмислено показују да је врло мали проценат наставника задовољан како ученици растављају речи на крају реда. Тако само 3% анкетираних наставника мисли да је ученичко знање одлично и 4% да је врло добро. Највише професора се определило за оцену добар (45%), док 24% сматра да ученичко знање заслужује оцену довољан, а проценат оних који се сматра да је ученичко знање недовољно је 21% (16 професора), док 4% (3 професора) на ово питање нису дали одговор. Прецизни резултати става професора о ученичком знању растављања речи на крају реда дати су у Табели 6. Став професора јасно говори да они нису задовољни ученичким знањем и да се само 7% анкетираних професора одлучило за најбоље оцене (одличан и врло добар), док их је чак 21% навело да је ученичко знање недовољно и ако се томе дода и оних 4% без одговора, можемо рећи да професори сматрају да четвртина ученика (25%) нема довољно знање. Овај податак је прилично обесхрабрујући и сведочи о недовољном владању овом правописном облашћу. Укупне резултате става професора о ученичком знању наводимо у Табели 6.

⁵ Анкетирање је обављено на Републичком зимском семинару 2015. године, анкета је била анонимна и не знамо из којих средина су професори и да ли раде у основној или средњој школи. Анкетирани наставници су били учесници једне правописне радионице.

одлично	врло добро	добро	довољно	недовољно	БО	УО
2	3	35	19	16	3	78
3%	4%	45%	24%	21%	4%	100%

Табела 6

Занимао нас је и став анкетираних професора језика како је у српском правопису решено ово питање и од њих смо тражили *Коментар правописних решења о растављању речи на крају реда*. Ипак, само трећина анкетираних (35%) дала је коментаре. Коментари су неуједначени и овде наводимо добијене коментаре, док је изостављено само њих неколико, јер не одговарају на постављено питање, ни директно, ни индиректно. Ево професорских коментара:

1. Мало су компликована, а често се, у писању, не води рачуна о свим правилима. То је посебно случај у новијим издањима књига неких издавачких кућа и новинским текстовима.
2. Има много правила, а немогуће их је запамтити.
3. Смаграм да се то треба упростити (избацити дублетне облике).
4. Треба донети важеће правило, а не по процени може – не може.
5. Ако може без двоструких решења, јасно и прецизно.
6. Придаје се мало пажње овом проблему, а и мислим да су новине у Правопису помеле и оно мало знања које су ученици и људи уопште о томе имали.
7. Недовољно јасно.
8. Збуњујуће за ученике – када се држати логичне поделе, а када табеле која прописује правила.
9. Врло је компликовано.
10. Конфузно и често нелогично, као и читав наш правопис.
11. Без коментара.
12. Недовољно јасно и прецизно.
13. Требало би јасно урадити правила о растављању сугласничких група.
14. Боље објаснити морфемску од слоговне границе.
15. Ученици не разумеју растављање речи на слоге на основу јез. осећања, јер се држе принципа о подели речи после самогласника.
16. Не прихватам потпуну слободу при преношењу речи на крају реда. Један изговорни захват је слог и тога се треба придржавати.
17. Нису дата јасно у довољној мери и не могу се доследно примењивати.
18. Решења су сјајна.

19. Можда би требало то правило занемарити, поготову се занемарује у штампаном тексту.
20. Трeбало би ученици да знају и поштују сугласничке скупове које не би требало делити при преласку у нови ред.
21. Занимљиво.
22. Тешко је у свим случајевима примењивати табелу из правописа Матице српске.
23. Упростите ово мало.
24. Добро је објашњено у граматици петог разреда.
25. Код ученика долази до забуне код неких примера.
26. Поштовати правописна правила.
27. Свести на једно правило.
28. Треба поједноставити.

Као што се може видети, наставнички коментари су посве неуједначени и из њих се не може извести јединствен закључак. Чест је коментар да се правописна правила морају поједноставити (*треба поједноставити, упростите ово мало, недовољно јасно и прецизно, врло је компликовано, конфузно и често нелогично, недовољно је јасно, има много правила и немогуће их је запамтити*). Већ смо констатовали да је број тих правила мали и да не видимо како се може удовољити том захтеву. Не видимо могућност да се правила поједноставе и нема их пуно, ако се изузме објашњење о сугласничким групама.

Други коментар се тиче сугласничких група и табеле која се наводи у правопису Матице српске и мислимо да су овде професори српског језика у праву. Наиме, табела у актуелном правопису Матице српске има сугласничке скупове које не треба растављати при преласку из реда у ред и у тој табели се налазе 102 сугласничке групе, што изгледа прилично захтевно, посебно ако се посматра из ученичке перспективе. Неке одговоре професора не можемо коментарисати, јер је тешко разумети њихов прави смисао (*без коментара, решења су сјајна...*)

5. Закључак

Очито је да наши ученици и студенти не поклањају довољно пажње растављању речи на крају реда. Може се десити да им то на време није ваљано објашњено и да су због тога њихова теоријска и практична знања о овој правописној области недовољна. Ученици нису савладали ову област и реална је претпоставка да не користе правописни приручник, на шта упућују резултати истраживања. Ученици нису на време усвојили теоријска знања и најбоље о томе сведоче резултати студената Филолошког факултета. Приближан је резултат и код теоријског и практичног познавања ове правописне области. Њих четвртина ову област није усвојила.

Брине и став професора о ученичком знању и чини се да је он још лошији од резултата које су ученици показали. Они сматрају да ученици не владају овом правописном области на квалитетан начин. Истина, питања која су била постављена нису била превише захтевна, а наставници се свакодневно сусрећу са ученичким (не)знањем и не можемо да им не верујемо. Ипак, неки професорски коментари о овој правописној области нису баш охрабрујући и нисмо сигурни да ли је и знање професора беспрекорно и да ли скрећу пажњу ученицима на пропусте које чине у својим писменим радовима. Волели бисмо да имамо одговарајуће правописне приручнике и за основну и за средњу школу у којима је у складу са узрастом ученика ваљано објашњена ова правописна област. Недопустиво је да од 2010. године Матица српска није приредила школско издање правописног приручника, а тада је правописна норма измењена и допуњена. Тако сада *Правопис* Матице српске нема школско издање. Празнину је унеколико покрио *Правопис српског језика* Милорада Дешића под условом да се он користи у настави. Наиме, у Наставном плану и програму налазимо напомену да се ученици још од петог разреда основне школе навикавају на школско издање правописног приручника и он би морао бити саставни део ученичког уџбеничког комплета.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1923:** Александар Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.
- Белић 1950:** Александар Белић, *Правопис српскохрватског књижевног језика*, Београд: Просвета.
- Брборић 2004:** Вељко Брборић, *Правопис српског језика у наставној пракси*, Београд: Филолошки факултет.
- Брборић 2011:** Вељко Брборић, *Правопис и школа*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Брборић 2016:** Вељко Брборић, *О српском правопису*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Дешић 2015:** Милорад Дешић, *Правопис српског језика – школско издање*, Београд: Klett.
- Петровић 1914:** Милан Петровић, *Српски правопис за средње школе*, Нови Сад: Штампарија учитељ. деон. Друштва „Натошевић”.
- Пешикан et al. 1993:** Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурница *Правопис српскога језика*, I. *Правила и њихови односи*, II. *Речник уз правопис*, Нови Сад: Матица српска.

Правопис 1960: *Правопис српскохрватскога књижевног језика са правописним речником* (израдила правописна комисија), Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.

Правопис 2010: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица *Правопис српскога језика*, измењено и допуњено издање [редакција измењеног и допуњеног издања: Мато Пижурица (главни редактор), Милорад Дешић, Бранислав Остојић, Живојин Станојчић], Нови Сад: Матица српска.

Симић 2016: Радоје Симић, *Мали правопис*, Београд: Јасен.

Чутурило 1884: Стево Чутурило, *Српски правопис за школску употребу*, Панчево: Наклада књижаре браће Јовановић.